

BOSHLANG'ICH SINIF O'QUVCHILARIDA FUNKSIONAL SAVODXONLIKNI TASHKIL ETISH

Mirxalilova Nargiza Akbarovna

*Ipak yo'li innovatsiyalar universiteti katta o'qituvchisi,
mustaqil izlanuvchi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarida funksional savodxonlikni tashkil etish va uning amaliy natijalari, dissertatsiya mavzusi uchun asos bo'lgan oliy ta'lim o'quv fanlari, funksional savodxonlik o'z ichiga qamrab olgan savodxonlikning turlari, boshlang'ich sinf o'quvchilarida funksional savodxonlikning amalga oshirish yo'llari, funksional savodxonligi darajasi ko'rsatkichlari, boshlang'ich sinf o'quvchilarida funksional savodxonlik darajasini oshirish bosqichlari, funksional savodxonlik darajasini oshirish yo'nalishlari, funksional savodxonlikni rivojlantirish darajalari va foydalanilgan samarali metodlar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: savodxon shaxs, o'quv fanlari, funksional savodxonlik, metodlar, ko'rsatkichlar, savodxonlik darajasi, **PIRLS** xalqaro baholash dasturi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining savodxon shaxs bo'lib yetishishida xalqaro tadqiqotlarning o'rni muhim hisoblanadi. Zero boshlang'ich sinf o'quvchilarining funksional savodxonlik bu o'qish, matematik, kreativ savodxonlikni yuqori darajada o'zlashtirilishi va kompetensiyalarni hayotda qo'llay olish ko'nikma va malakasidir.

Shunday qilib, funksional savodxonlik - o'qish, matematika, tabiiy fanlar, moliyaviy va kompyuter savodxonligi, global kompetensiyalar va kreativ fikrlashni birlashtirish asosida olingan bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarni kundalik hayotda muvaffaqiyat bilan qo'llash bilan izohlanadi.

O'quv fani dasturlarini tahlil qilishda oxirgi 2022-2023 o'quv yilida va 2023-2024 o'quv yilda tasdiqlangan o'quv rejalarga mos ravishda tuzilgan dasturlar asos qilib olindi. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida funksional savodxonlikni shakllantirishda asosiy poydevor hisoblanadigan o'quv fanlari («Boshlang'ich ta'limda me'yoriy hujjatlarni yuritish», «Boshlang'ich ta'limning xalqaro dasturlari», «STEAM ta'limi asoslari», «Matematikada xalqaro baholash dasturlari», «Ona tili-o'qish savodxonligi va uni o'qitish metodikasi» va «Matematika va uni o'qitish metodikasi»)ning namunaviy o'quv dasturlari tahlil qilindi.

Pedagogika OTM o'quv fan dasturlarida, asosan, talabalar egallashi zarur bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalar keltirilgan bo'lib, rivojlantirilishi zarur bo'lgan kompetensiyalarni kiritish ularning mazmunini to'ldirishi aniqlandi. O'quv fani dasturlariga kiritilgan adabiyotlar, asosan XX asrning 90-yillarida chop etilgan bo'lib, ularda talabalarda, asosan, bilimlar berish nazarda tutilganligi, funksional savodxonlikni shakllantirish e'tiborga olinmaganligi sababli adabiyotlarning qayta nashrida funksional savodxonlikni ham rivojlantirishga e'tibor qaratish va foydalanish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqish zarurligi aniqlandi.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarida funksional savodxonlikni shakllantirishni tashkil etish esa funksional savodxonlik tushunchasini xalq ta'limiga tadbiq etish, funksional savodxonlikni shakllantirish usullarini amaliyotda joriy etish, funksional savodxonlik darajalari, funksional savodxonlikni shakllantirish vositalarini qamrab oladi.

Amaliy natija esa **xalqaro baholash dasturlarida boshlang'ich sinf o'quvchilarida funksional savodxonlikning uch turi, ya'ni, o'qish, matematik, kreativ savodxonlik darajalari rivojlanganligi va O'zbekiston Respublikasi 2030 yilda xalqaro tadqiqotlarda boshlang'ich sinf o'quvchilarining funksional savodxonligi dunyoning kuchli 30 ta davlatlarining tarkibiga kirishni tashkil etadi.**

Tadqiqot doirasida masalani amalga oshirish jarayoni ishlab chiqildi va u quyidagicha loyihalandi:

Funksional savodxonlik- o'qish, matematika, tabiiy fanlar, moliyaviy va kompyuter savodxonligi, global kompetensiyalar va kreativ fikrlashni birlashtirish asosida olingan bilim, ko'nikma, malaka va kompetensiyalarni kundalik hayotda muvaffaqiyat bilan qo'llash bilan izohlanadi.

Funksional savodxonlik o'z ichiga savodxonlikning quyidagi turlarni qamrab oladi:

1. O'qish savodxonligi;
2. Matematik savodxonlik;
3. Tabiiy fanlar savodxonligi;
4. Moliyaviy savodxonlik;
5. Kompyuter savodxonligi;
6. Kreativ savodxonlik.

Tadqiqotimizda yuqorida qayd etilgan savodxonlik turlaridan funksional savodxonlikning uch turi doirasida tushunchalar tahlil qilindi hamda shu asosda tadqiqot metodikasi shakllantirildi:

1. O'qish savodxonligi;
2. Matematik savodxonlik;
3. Kreativ savodxonlik.

O'quvchilarning funksional savodxonligi darajasi ko'rsatkichlarining xususiyatlari quyidagilardan iborat:

1. Maqsadni belgilash;
2. Rejalashtirish;
3. Qaror qabul qilish;
4. Amalga oshirish;
5. Natijalarni baholash.

Nazariy materialdan amaliyotda foydalana olish faoliyati mazmuni boshlang'ich sinf o'quvchilarini quyidagi xususiyatlarini rivojlantiradi:

1. O'quvchilarning kognitiv qobiliyatlarini rivojlantiradi;
2. Kognitiv aqliy faoliyatni faollashtiradi;

3. O‘z-o‘zini o‘rganish ko‘nikmalarini rivojlantiradi;
4. Universal ta’lim faoliyatini shakllantirishga hissa qo‘shish;
5. Matnning asosiy g‘oyasini ajratib ko‘rsatish qobiliyatini rivojlantirish;
6. Matnni turli pozitsiyalardan tahlil qilishga yordam berish;
7. Ma’lumotni baholash, yangi tushunchalarni o‘rganishga yordam beradi;
8. Matnni tushunishga imkon berish, individuallikka e’tibor berishni o‘rgatadi.

Boshlang’ich sinf o‘quvchilarida funksional savodxonlikning amalga oshirish yo’llari quyidagilardan iborat:

1. Mavjud bo‘lgandan ko‘ra asosiyroq, funksional savodxonlik haqidagi g‘oyalarni ishlab chiqish;
2. O‘quv natijalarining kodifikatorini tuzish, ushbu natijalarni maktab va universitet fanlari bo‘yicha proyeksiyalash bilan funksional savodxonlikni batafsil tahlil qilish;
3. Funksional savodxonlikning ayrim tarkibiy qismlarining shakllanish bosqichlarini oydinlashtirish.

Boshlang’ichsinf o‘quvchilarida funksional savodxonlik darajasini oshirish bosqichlari:

1. Mavzu doirasidan tashqarida bo‘lgan va mavzu doirasidagi bilimlar yordamida hal qilinadigan topshiriqlar;
2. Topshiriqlarning har birida, qoidaga ko‘ra, o‘quvchi uchun tushunarli bo‘lgan hayotiy vaziyatlar ifodalanadi;
3. Topshiriqlar mazmuni kundalik hayotda yuzaga keladigan muammoli vaziyatlarga yaqin vaziyat xulq-atvor modelini ongli ravishda tanlashni talab qiladi;
4. Savollar sodda, tushunarli tilda beriladi; kundalik so‘zlashuv tilidan fan sohasiga tarjima qilish talab etiladi
5. Axborot taqdimotining turli shakllari qo‘llaniladi: rasmlar, jadvallar, diagrammalar, komikslar va boshqalar

Funksional savodxonlik darajasini oshirish yoʻnalishlari quyidagilar bilan izohlanadi:

1. Funksional savodxonlikning eng yuqori darajasiga yetmagan oʻquvchilar guruhini kamaytirish;
2. Iqtidorli va muvaffaqiyatga erishuvchi oʻquvchilar bilan ishlash samaradorligini oshirish;
3. Metakognitiv koʻnikmalarni shakllantirish - hayot davomida oʻrganish qobiliyati;
4. Barcha oʻquvchilarda bilim olish qobiliyatlarini rivojlantirish.

Funksional savodxonlikni rivojlantirish darajalari quyidagicha:

1. Quyi - nisbatan tanish boʻlgan muammoli vaziyat. Tanish vaziyatlarda barchaga maʼlum boʻlgan matematik bilimlarni toʻgʻridan-toʻgʻri qoʻllash va oddiy matnni talqin qilish
2. Oʻrta - bunda hayotda duch kelgan ammo amalda qoʻllanilmagan nisbatan murakkab vaziyatlarni tavsiflash. Maʼlumotlarni yana bir necha rasmiy usullari taklif qilinadi
3. Yuqori - murakkab notanish boʻlgan vaziyatlarni talqin qilish, chuqur fikrlash va ijodiy yondashuv talab qilinadi. Vaziyatning matematik modelini mustaqil yaratish, bahs-munozara qilish va mos yechish usulini yaratish

Quyidagi samarali metodlardan foydalanildi:

- “Aqliy hujum”;
- “Sinkveyn”;
- “Instagram” metodi;
- "Reklama" metodi;
- “Maktub” metodi;
- “Tartibsiz harflar” metodi;
- “Uch boʻgʻin” metodi;
- “Maqtovlar arqoni” metodi;

- “A4 formati” metodi;
- “Sir” metodi;
- “Qarsak” metodi;
- “O‘rgimchak to‘ri” metodi;
- “Tik-Tok” metodi;
- “Unlilarsiz matn” metodi;
- “Bilimlar zaryadi” metodi;
- “Sirli raqamlar” metodi;
- “Security” metodi;
- “Penalty” metodi;
- “Shashka donalari” metodi;
- “Piramida” metodi;
- “Hot seat-issiq o‘rindiqlar” metodi;
- “Aralash harflar” metodi;
- “Uchta to‘g‘ri bitta noto‘g‘ri” metodi;
- “Qizil va yashil rangli kartochkalar bilan ishlash” metodi;
- “Qarmoqlar” metodi;
- “Sinf qutisi” metodi;
- “5 barmoqlar” metodi;
- “Fotoradar” metodi;
- “Portfolio” metodi;
- “Zanjir” metodi;

Ushbu metodlarning afzallik tomoni shundaki, o‘quvchilar bevosita o‘rgangan bilimlarini hayotga tatbiq etishni o‘rganadilar, ijtimoiy hayotga kirib boradilar, kasb va hunar tanlashga moslashadilar hamda eng muhimi funksional savodxonlik darajalari ortadi

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Mirxalilova N.A. TIMSS 2023 mathematics assessment scope // Annals of Forest Research <https://www.e-afr.org/> 2022. 5399-5404-b.
2. Mirxalilova N.A. Use of the "Working with objects" methodology in preparing for international studies // American Journal of Research in Humanities and Social Sciences // ISSN (E): 2832-8019 Volume 13, | June, 2023. Pp: 152-154. www.americanjournal.org.
3. Mirxalilova N.A. Funksional savodxonlik tushunchasi // **O'zbekiston Milliy universiteti xabarлари**, 2023, [1/2] ISSN 2181-7324. Falsafa <https://science.nuu.uz/.Social> sciences. 216-218 b (13.00.00) №15.
4. Mirxalilova N.A. O'qish, matematik va kreativ savodxonlik funksional savodxonlikning asosi // Yosh olimlar Axborotnomasi. Maxsus son (4)2023 104-109 b. (13.00.00) № .
5. Mirxalilova N.A. Functional Literacy in Primary Education // AMERICAN Journal of Religious and Cultural Studies Volume 2, Issue 4, 2024 ISSN (E): Pp: 2993-2599.
6. Mirxalilova N.A. O'qish savodxonligini oshirishda PIRLS xalqaro tadqiqotining o'rni // Maktabgacha va boshlang'ich ta'limning dolzarb masalalari: muammo, yechimlar va rivojlanish istiqbollari xalqaro ilmiy-amaliy anjumani materiallari 18-noyabr 2022-yil. 175-178 b.
7. Mirxalilova N.A. Funksional savodxonlikni shakllantirish vositalari // Boshlang'ich ta'lim tizimiga integrativ yondashuv: nazariya va amaliyot. Respublika ilmiy va ilmiy-nazariy anjuman materiallar to'plami. 20-dekabr 2022-yil. 24-26 bet.
8. Mirxalilova N.A. Boshlang'ich sinf o'quvchilarida funksional savodxonlik darajalarini oshirish // "Raqamli texnologiyalar va sun'iy intellektni rivojlantirishning zamonaviy holati va istiqbollari" mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumani materiallari to'plami. 22-dekabr 2022-yil. 738-741 bet.
9. Mirxalilova N.A. Boshlang'ich ta'limda TIMSS tadqiqotlari uchun matnli masalalar // "Ilm-fan taraqqiyoti: muammolar, yechim va istiqbollari" mavzusidagi xalqaro qo'shma ilmiy-amaliy konferensiyasi Toshkent amaliy fanlar universiteti, 2023-yil 19-21-dekabr kunlari. <https://zenodo.org/records/10444474>. 370-372 bet.
10. Mirxalilova N.A. "Pedagogik ta'lim klasteri vositasida O'zbekistonda matematika ta'limini samaradorligini oshirish usullari" // TVCHDPI "Pedagogik ta'lim klasteri: muammo va yechimlar" xalqaro ilmiy amaliy konferensiya 2021-yil 25-26 iyun 160-165 betlar.

11. Mirxalilova N.A. Boshlang'ich ta'limda funksional savodxonlik darajalarini oshirish // [Home /Archives / Vol. 18 No. 2 \(2023\): ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ | Выпуск журнала № 18 | Часть2.](#) <http://www.newjournal.org/index.php/01/article/view/4542>. 174-177 b.
12. Mirxalilova N.A., D.M.Maxmudova. "Uzluksiz ta'limda kreativlik iqtidorning muhim omili sifatida" // "Uzluksiz ta'lim" jurnali 2021 yil 5-son 9-12 betlar. (13.00.00) №9.
13. Mirxalilova N.A., D.M.Maxmudova. "PISA xalqaro dasturida matematik savodxonlik" // TVCHDPI "Pedagogik ta'lim klasteri: muammo va echimlar" xalqaro ilmiy amaliy konferensiya 2021-yil 25-26 iyun 1476-1480 betlar.
14. Mirxalilova N.A., Davlatova M.A. TIMSS xalqaro baholash dasturida miqdor tushunchasi va uning turlari // Academic Research in Educational Sciences Volume 3 | Issue 9 | 2022 ISSN: 2181-1385 Cite-Factor: 0,89 | SIS: 1,12 | SJIF: 5,7 | UIF: 6,1.
15. Mirxalilova N.A., D.M.Maxmudova. Funksional savodxonlikni shakllantirish usullari // "Uzluksiz ta'limda raqamli texnologiyalarni joriy etishning zamonaviy tendensiyalari va istiqbollari" mavzusidagi respublika ilmiy-amaliy anjuman. 2022/12/20.
16. Mirxalilova Nargiza Akbarovna, Haydarova Marjona Rustam qizi. PIRLS tadqiqoti- o'qish savodxonligini oshirishning asosi // Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi <http://web-journal.ru/> 17-son_4-to'plam_Mart -2024 ISSN: 3030-3621. 58-61 b Retrieved from <http://web-journal.ru/index.php/ilmiy/article/view/3827>
17. Mirxalilova Nargiza Akbarovna, Ibragimova Shaxlo Ilg'or qizi. Boshlang'ich sinf matematika darslarining tashkil qilishning o'rganilishi // Ta'lim Innovatsiyasi Va Integratsiyasi, 17(4), 62–66. Retrieved from <http://web-journal.ru/index.php/ilmiy/article/view/3828> <http://web-journal.ru/> 17-son_4-to'plam_Mart -2024 ISSN: 3030-3621
18. Mirkhalilova Nargiza Akbarovna. Functional Literacy in Primary Education // Intersections of Faith and Culture: AMERICANJournal ofReligious andCultural Studies Volume 2, Issue4, 2024ISSN (E): 2993-25 <https://grnjournal.us/index.php/AJRCS/article/view/4304/3779>
19. Usmanova Mashkura Mirzoroximovna. Содержание совершенствования методики обучения будущих учителей русского языка на основе рефлексивных инновационных технологий и ее научно-теоретические

- педагогические основы // European Journal of Interdisciplinary Research and Development. -халкаро , 2025-yil. Website: www.ejird.journalspark.org
- 20.Usmanova Mashkura Mirzoroximovna. Совершенствование методики обучения будущих преподавателей русского языка на основе рефлексивных инновационных технологий как актуальная проблема // academic research in modern science International scientific-online conference. 2025-yil. <https://doi.org/10.5281/zenodo.14723225>
- 21.Usmanova Mashkura Mirzoroximovna. Совершенствование методики преподавания русского языка на основе рефлексивных инновационных технологий для будущих учителей русского языка // тенденции развития науки "москва - 2025". 2025-yil.
- 22.M.M.Usmanova. Spiritual and Moral Self-Awareness: The Key to Harmony and Personal Development // Intersections of Faith and Culture: AMERICAN Journal of Religious and Cultural Studies. -18/04/2024, 2024-yil.
- 23.26. M.M.Usmanova. o'qish darslarida qo'llaniladigan metodlar // Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. -20.03.2024, 2024-yil.
- 24.N.T.Sobirova, M.M.Usmanova. O'zbekistonda inklyuziv joriy etilishi // Yosh olimlar axborotnomasi. -Maxsus son (4)2023, 2023-yil.